

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyys	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

PRIJUNGIMO POLITIKA IR KELIO Į LAISVĘ PRADŽIA

Vokietijos vyriausybė neatsisakė planų sudaryti separatinę taiką su Rusija. Tačiau, sprendžiant iš instrukcijų „taikos“ pasiuntiniams, Berlynas nesirengė išsižadėti okupuotų teritorijų. Tik pasikeitusios aplinkybės privertė imperinę valdžią mėginti derinti VKV norą aneksuoti Kuršą bei Lietuvą ir Petrogrado formulę (taika be aneksijų ir kontribucijų, paremta tautų apsisprendimo teise), sulaukusią atgarsio ir Reichstage.

1917 m. balandžio 23 d. Kroicnache įvykusiame Karūnos tarybos posėdyje T. Bethmannas-Hollwegas bandė suderinti šias priešybes. „Kad būtų pašalinti nepriimtini ir rusams nesimpatiški aneksijos bei sienų ištaisymo terminai ir kad rusai lengviau suvirškintų Kuršo bei Lietuvos praradimą,— aiškino kancleris,— būtina jas įforminti kaip savarankiškas valstybes, kurios gaus vidaus savivaldą, bet kariniu, politiniu ir ekonominiu atžvilgiu visiškai priklausys nuo mūsų.“⁴⁶ Kitaip tariant, kancleris siūlė VKV pereiti nuo aneksionistinės prie prijungimo politikos. Ką tai reiškė?

Aneksija — tai prievartinis svetimos teritorijos prijungimas prie savosios. Šis procesas turi būti vykdomas remiantis tam tikromis tarptautinės ir valstybinės teisės normomis. Pagal pirmąją teritoriją turi būti įsigyjama, pagal antrąją — prijungiama. Teritorija laikoma įsigyta tuomet, kai įvykdomos trys sąlygos: teritorija yra užgropta, karas pasibaigęs ir yra pareiškimas dėl įsigytos teritorijos. Ji prijungiama atskiru aktu, įstatymu ar kitokiu dokumentu, kuriuo remiantis ir įvykdoma aneksija⁴⁷.

Tarptautinės teisės požiūriu pirmą žingsnį, kad įsigytų teritoriją, užgrobtų Lietuvą ir Kuršą, reichas jau buvo žengęs. Sudarius separatinę taiką, būtų įvykdyta antroji sąlyga. Kadangi teritorijos įsigijimą galiausiai patvirtina valios aktas, teliktų padaryti pareiškimą. Iš kanclerio kalbos išplaukė, kad prieš pareiškimą reikėtų „įforminti savarankiškas valstybes“, kurios pačios, o ne vokiečiai, pasisakys už pri(si)jungimą prie reicho. Tokiu būdu pasauliui bus pademonstruota, jog Vokietija aiškiai atsisako prievarta pasisavinti per karą užimtas teritorijas, nors iš tikrųjų ji neatsisako pasisavinimo arba prijungimo, įvykdyto apsisprendimo teisės pagrindu.

Sukdama į šį kelią, imperinė valdžia tikėjosi Kurše ir Lietuvoje sudaryti kraštų tarybas, kurios padėtų vykdyti apsisprendimo procedūrą. Tuo tarpu VKV mėgino užsitikrinti prioritetą sprendžiant Rytų politikos klausimus ir reikalavo priimti E. Ludendorffo parengtą reicho strateginių interesų Rytuose programą: 1) Vokietijai atitenka Kuršo bei Lietuvos teritorijos iki ribos, kurią nuro-

dys VKV; okupuojamos Livonija ir Estija; Baltstogė—Nemunas—Lyda — Vokietijos siena pietuose; vokiečiams atitenka Belovežo giria; 2) Vokietijos—Lenkijos delimitaciją nulems jų tarpusavio santykiai, nors bet koku atveju siena bus peržiūrėta Vokietijos naudai. Kol nėra nustatyta rytinė Lenkijos siena, tol tarp lenkų palaikoma idėja apie teritorinę ekspansiją į rytus. Tačiau tai neturi kelti pavojaus susitarimui dėl Kuršo ir Lietuvos⁴⁸.

Taigi E. Ludendorffas kancleriui siūlė kompromisą. Iš pradžių šis atsisako Varšuvos—Vilniaus formulės, nors formaliai ji palaikoma, ir tik vėliau imama svarstyti autonomizacijos planą. T. Bethmannas-Hollwegas pritarė VKV programai.

Balandžio 30 d. pasitarimai vyko toliau. Buvo diskutuojama dėl etninių grupių, kurios įgis privilegijų Kurše ir Lietuvoje. Kurše pagrindiniu elementu turėjo tapti baltvokiečiai. Lietuvoje nutarta visomis priemonėmis išigyti lietuvių palankumą. Šiauriniuose Oberosto rajonuose turėjo būti skatinama lietuvių ir gudų sąjunga. Nuspręsta formaliai užkirsti kelią lenkų propagandai⁴⁹.

Čia ir paaiškėjo, kodėl Lietuvos klausimu kancleris ėjo į kompromisą su VKV. Riboto savarankiškumo koncepcija buvo grindžiama tautų apsisprendimo principu. Dabar į šį principą buvo įkomponuota lietuvių etnografinė tauta, kuri dėl nepakankamo civilizacinio (valstybinio) potencialo galėjo pretenduoti tik į savarankiškos etnokultūrinės raidos teisę. Pasiėkus separatinę taiką su Rusija apsisprendimo principo pagrindu, etnografinės tautos teisės transformacija į valstybinę iš esmės pereitų Vokietijos kompetencijai*. Kadangi E. Ludendorffas neketino atsisakyti LDK personalinės unijos su reichu plano, tai tokia galimybė buvo palikta, bet neužkirstas kelias ir kitoms galimybėms, kurios atsirastų, pavyzdžiui, nepasiekus separatinės taikos su Rusija.

Tačiau Berlynui dar reikėjo įveikti prieštaravimus, kurie kilo dėl numatomos Lietuvoje krašto tarybos bei Lietuvos autonomizacijos. VKV norėjo tik patariamąjį valdymo organą ir priešinosi ketinimams modifikuoti okupacinį režimą. Imperinė vadovybė abejojo, ar pavyks taip pritraukti lietuvius.

Kancleris davė nurodymus gegužės pradžioje pereiti prie lietuviškos politikos⁵⁰, tačiau šia linkme pradėta dirbti jau kovo pabaigoje. Pavyzdžiui, į priėmimą pas A. Zimmermanną buvo pakviesti tik lietuviai, nors nebuvo užmirštas ir A. Luckievičius, kuris galėjo išdėstyti F. Roppui gudų aspiracijas⁵¹.

* Gegužės 17—18 d. Kroicnache Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos susitarimu buvo numatyta, kad pirmajai priklauso išskirtinės teisės Kurše, Lietuvoje, Lenkijoje, o antrajai — kompensacijos Balkanuose. Žr.: *Sukiennicki W.* Min. veik. — T. 1. — P. 349.

Kitą mėnesį buvo aktyviai siekiama išsiaiškinti Šveicarijos lietuvių nuomonę.

Balandžio pradžioje F. Roppas J. Gabriū informavo, jog aneksionistų pozicijos silpnėja, o mėnesio pabaigoje atvykęs į Berną pranešė, kad vokiečiai atsisako Lietuvos aneksijos ir planuoja ją organizuoti kaip nepriklausomą valstybę. Baronas perdavė Lietuvių tautos tarybos nuolatinei delegacijai vokiečių pageidavimus — neprieštarauti Patikėtinių tarybos sudarymui. J. Gabriū reikalavo paskelbti Lietuvos nepriklausomybę, drauge išrinkti Valstybės tarybą ir suteikti jai laisvę susisiekti su užsienio lietuviais. Ap-svarstęs su J. Gabriū tarybos sudėtį, F. Roppas gegužės pabaigoje pasirodė Vilniuje, ir čia jis supažindino lietuvių veikėjus su padėtimi: birželio pradžioje vokiečiai rengiasi paskelbti pareiškimą Lietuvos atžvilgiu, mano sudaryti dvylikos lietuvių Valstybės tarybą, kurios funkcijos būtų nukentėjusiųjų šalpa, karo nuostolių apskaita, banko steigimas, būsimos tvarkos svarstymas ir etnografinių ribų nustatymas⁵².

Gegužės 26 d. „Biuro — politinės valdybos“ (toliau — Biuras) posėdyje buvo svarstomas gautas pasiūlymas. Po kovo mėn. vizito į Berlyną tai buvo pirmas vokiečių palankumo ženklas, į kurį reaguoti teko itin sunkiu metu. Prolenkiška agitacija krašte tebevyko. Naujausiu jos liudijimu tapo prieš porą dienų išspausdinta visų Lietuvos lenkų politinių partijų deklaracija, raginusi Lietuvą sujungti su Lenkija. Revoliucijos Rusijoje atgarsiams pasiekus kraštą, nutrūko santykiai su gudais, kurie atsisakė modifikuotos LDK koncepcijos ir linko į federaciją su Rusija, gynė Gudijos nedalimumo principą. Komplikavosi situacija ir lietuvių politiniame pasaulyje. LSDP išstojo iš Biuro, nes jai nebuvo suteikta *liberum veto* teisė⁵³. Faktiškai nesutarimai kilo dėl Lietuvos valstybingumo principo interpretavimo.

Vilniuje radikalėjant atmosferai, lietuvių konservatoriai linko grįžti prie etnografinės Lietuvos valstybingumo projekto, juolab kad dar „Lietuvos diplomatijos grupės“ pavedimu P. Klimas buvo parengęs studiją (1916 m. išleista Štutgarte, po metų — ir Vilniuje), kurioje konkrečiai išaiškino, kokioje teritorijoje tas valstybingumas yra galimas (didžioji dalis Kauno, Vilniaus, Suvalkų gubernijų, Gardino gubernijos dalis iki Nemuno; pietrytinė riba ėjo Medilo—Naručio—Beržūnės—Nemuno linija, apėmė Seinus, Krasnopolį)⁵⁴. Konservatorių nuomone, turėjo būti sprendžiamas tautinės valstybės atsiradimo klausimas, todėl „svetimos mažumos apskritai negali būti traukiamos balsuoti, nes jos tam klausimui yra arba visuomet priešingos, arba indiferencijos“. Anot radikalų, derėjo Lietuvoje „atsiklausti visų piliečių“. Į tai konservatoriai

atkirtinėjo: „Kada valstybė susidarys, tada demokratijos principai įgaus visą reikšmę.“⁵⁵

Tad suprantama, kad Biuras, apsvarstęs gautą pasiūlymą, nutarė tarybą sudaryti tik iš lietuvių, kurie pasiliktų sau teisę pakviesti žydų, gudų, lenkų atstovus, parodžiusius lietuvišką pilietinę savimonę⁵⁶. Tokia nuostata bylojo, jog konservatoriai neatmetė pilietinės visuomenės Lietuvoje sukūrimo idėjos, tik jos įgyvendinimas buvo siejamas su etnolingvistiniu (etnokultūriniu) pagrindu asocijuota lietuvių visuomene.

Taigi Biuras pačiam tarybos sumanymui pritarė, tačiau pareikalavo išplėsti jos kompetenciją (ekonominė ir visuomeninė politika), surengti konferenciją tokiam organui sudaryti, garantijų, jog Lietuva nebus kolonizuojama, taip pat jog Lietuva turės išėjimą į jūrą. Už tai žadėjo paskelbti orientaciją į Vakarus, t. y. šliejamąsi prie Vokietijos, bei sudaryti muitų sąjungą⁵⁷.

Gegužės 30 d. buvo gauta naujų pasiūlymų. Prekyba, transportas, paštas, kariuomenė, monetarinė sistema liks vokiečių rankose, o lietuviai gaus kultūrinę autonomiją. Biuras savo atsakyme kėlė buferinės Lietuvos valstybės idėją: Lietuva nepriklausoma; jos kariuomenė gina Vokietiją nuo slavų pavojaus (rusai, lenkai); atidavusi dalį šiaurinių Gardino gubernijos rajonų, Lietuva gauna Nemuno žemupį ir Klaipėdą; sudaroma ekonominė sąjunga su Vokietija; valstybinė forma — demokratinė, parlamentinė respublika arba monarchija⁵⁸.

Birželio 2 d. Oberosto laikraščiai oficialiai paskelbė, kad vyriausiasis karo vadas Rytuose leido sudaryti lietuvių Patikėtinių tarybą. Po keleto dienų Biurui buvo praneštos naujos sąlygos: po karo dešimt metų lieka vokiečių valdymas, o Klaipėda ir Panevėžys perduodama po dvidešimt penkerių. Lietuviai gynė nepriklausomybės tezę. Iš pradžių iškeliamas Lietuvos nepriklausomybės klausimas, o sudarant taiką su Vokietija susitariama dėl valstybės formos ir nepriklausomybės garantijų⁵⁹.

Vokiečiai kreipėsi į P. Karevičių, J. Basanavičių, A. Smetoną, kad šie nurodytų „patikimus“ kandidatus į tarybą, bet nesėkmingai⁶⁰. Tada buvo mėginta paspausti Biurą. „Homan“ puslapiuose pasirodė straipsnių, įrodinėjusių, kad Vilnius priklauso etnografinėi Gudijai. Pasklido gandai, esą dalis Lietuvos su Vilniumi bus perleista Rusijai, o socialistiniams elementams buvo leista viešai rengti susirinkimus⁶¹. Tačiau Biuras nepasidavė. „Patys pastebime,— tomis dienomis rašė P. Klimas,— kaip mes per tą vokiečių čia buvimą politiniai bręstame. Mūsų pažiūros vis aiškesnės. Nepriklausomybės obalsis, jo įvykinimas, „orientacija“ į vakarus kristalizuojasi; taip pat santykiai su žydais, lenkais ir baltarusiais. Lietuvą tveriant — lietuviai tresprenžia, o ne mažumos. Šit min-

ties didžiausias laimėjimas, prieš ką visuomet „griešijo“ mūsų demokratiškas diletantizmas, o ir šiandien dar žydų bei lenkų uodegoj besisuka mūsų s-d. su Domaševičium pryšakyje.“⁶² (Reikia pasakyti, kad konservatorių ir radikalų santykiai nenutrūko. Tarpinė grandis buvo S. Kairys, kuris anemiškai sutiko su konservatorių formule⁶³.)

Kad ir kaip vertintume Biuro atkaklumą, į akis krinta ne mažesnis vokiečių atkaklumas įvairiais metodais siekiant patraukti būtent lietuvių konservatorius. Atsakymas į natūraliai kylantį klausimą „kodėl?“ išplauktų iš to, kas jau buvo pasakyta apie Berlyno posūkį į prijungimo taktiką: lietuvių konservatorių platforma rėmėsi etnografinės tautos teisėmis. Konservatoriai nacionalinį principą, traktuojamą kaip apsisprendimo teisę, laikė pagrindu Lietuvos valstybei sukurti, tuo tarpu vokiečių imperinė valdžia jį vertino kaip pagrindą prijungti Lietuvą. Tad nenuostabu, kad Berlynas visokiais būdais stengėsi įtikinti VKV ir Oberosto vadovybę nusileisti Biuro norui išsirinkti, o ne sudaryti tarybą⁶⁴.

Berlynui pasiekti kompromisą su VKV palengvino veiksniai, susiję su vadinamosiomis pacifistinėmis tendencijomis Vokietijos politinėje arenoje (Reichstago liepos 19 d. taikos rezoliucija) ir Europos politikoje (popiežiaus rugpjūčio 1 d. taikos nota). Civilinė ir karinė vokiečių valdžios taip pat neatmetė pacifikacijos galimybės ir, rengdamosi sudaryti taiką su Rytaiis arba Vakarais, planavo remtis Vatikano taikos programa, kurios turinys buvo žinomas jau liepos mėn. Tačiau vienas iš popiežiaus programos punktų VKV buvo ypač nepriimtinas, nes jame buvo numatyta atkurti Lenkijos Karalystę Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje⁶⁵. Štai kodėl jau liepos viduryje Oberostas Biurui perdavė, kad leidžiama sudaryti Organizacinį komitetą, kuris surengs konferenciją tarybai išrinkti⁶⁶. Tačiau tas komitetas, rugpjūčio 1 d. susirinkęs Vilniuje, VKV nuomone, galėjo būti panaudotas ir kitiems tikslams.

Vokietijos vadovaujančių sluoksnių pasitarime Bingene (liepos 31 d.) generolai siūlė taip veikti Lietuvoje: sudaryti lietuvių Patikėtinių tarybą, kurią karinė administracija pavėrs Krašto taryba; ši savo ruožtu kreipsis į kaizerį ir prašys personalinės unijos. Vilhelmštrasės atstovai priešinosi skubotam pareiškimui dėl personalinės unijos, tačiau su tokia Organizacinio komiteto traktuote (Patikėtinių taryba) sutiko, nes ir VKV nusileido. Buvo sutarta jau dabar pareikalauti iš lietuvių Vokietijai palankaus pareiškimo nekeliant personalinės unijos klausimo⁶⁷.

Taigi Biuras rengėsi sudaryti Organizacinį komitetą, kurio tikslas — pasistengti sušaukti kuo platesnę konferenciją, o Berlynas

planavo išgauti iš jo politinio pobūdžio rezoliuciją, kurią galėtų panaudoti iškilus reikalui sudaryti taiką.

Dar prieš pirmą susirinkimą karinė valdžia Organizaciniam komitetui paaiškino, jog Lietuva privalo susijungti su Vokietija karine, muitų sąjungos, geležinkelio bendrumo konvencijomis, ir gąsdino, kad priešingu atveju Lietuva bus traktuojama tik strategiškai požiūriu⁶⁸.

Lietuviai puikiai suprato, ką tai reiškia (*Anschluss an Deutschland*), bet, be politinio pareiškimo, jokios kalbos apie konvenciją ir tarybą negalėjo būti⁶⁹. Konservatoriai ragino pakviestus į Organizacinį komitetą radikalus nusileisti ir daryti kompromisus. „Ką mes galime,— klausė jie,— jei norime tikrai iškelti Lietuvos valstybės klausimą: Kongresas galutinai tatai spęs. Bet kongresui [taikos konferencijai.— R. L.] jau reikia paruošti pačią Lietuvos idėją. Reikia, kad jis su ja jau sutiktų. Tik vokiečiai čia ir gali padėti. Jie gali valstybės pagrindą paskelbti. Tos gi reklamos iš pradžios be kompromisų neįgyšime. Rusai ir visa Entente mūs klausimo nepastato ir vargu bepastatys.“⁷⁰ Radikalai ilgai dėstė, kad tegali būti nepriklausomos, demokratinės Lietuvos orientacija, bet galų gale priartėjo prie konservatorių pozicijos. Kadangi Vokietija taikos sąlygų nediktuos, aiškino S. Kairys, tai nereikia jos kiršinti, o reikia numatyti nepriklausomos Lietuvos santykius ateityje su Vakarais⁷¹. Vis dėlto, konservatoriams pareikalavus pareiškime pabrėžti konvencijų galimybę, radikalai balsavo prieš, jie sutiko tik su pirmąja rezoliucijos dalimi: „Lietuvių tauta sudaro nepriklausomą valstybę etnografinėmis ribomis. Turėdami omenyje, jog Lietuva iš atžvilgio į savo ūkio bei kultūros reikalus yra pasvirusi ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, net šių dienų politikos stovykloje numato jie reikalą būsimajai savarankiškai Lietuvos valstybei dėl jos ūkio, kultūros ir tautinės politikos motyvų sueiti tam tikrais dar nustatytiniais santykiais su Vokietijos valstybe, nepakenkiant savitam Lietuvos plėtojimos.“⁷²

Pareiškimas su priedu apie konvencijų galimybę vokiečius patenkino, ir rugpjūčio 4 d. Užsienio reikalų ministerijos atstovas Malzevas jį išsivežė į Berlyną⁷³. Tiesa, imperinė valdžia pareiškimo taikos akcijoje nepanaudojo, nes Rytai ir Vakarai į popiežiaus notą žiūrėjo labai atsargiai. Tačiau ji dabar galėjo nuraminti VKV, bijojusią, kad lietuviai panaudos savo krašto atstovybę savarankiškumui įgyti ir nepritars prijungimui prie Vokietijos.

Rugpjūčio 9 d. Kroicnache įvyko dar vienas reicho civilinės ir karinės vadovybių pasitarimas. Jame vėl buvo pakartota, kad Kuršo Kunigaikštystė ir LDK turi būti tvirtai prijungtos prie imperijos. Tačiau Užsienio reikalų ministerijos atstovams pavyko

klausimą dėl prijungimo formos atidėti iki naujojo kanclerio G. Michaelio vizito į Oberostą spalio mėn. Taigi atkrito reikalas deklaruoti personalinę uniją. Be to, pasitarime buvo susitarta neutralizuoti lenkų Katalikų bažnyčios įtaką Lietuvoje, krašto negermanizuoti, o Vilniaus neatiduoti Lenkijai ⁷⁴.

Pasak Užsienio reikalų ministerijos Rytų skyriaus šefo R. Naldonio pranešimo naujajam užsienio reikalų valstybės sekretoriui R. Kühlmannui, derėjo nuolaidomis lietuviams Lietuvą „taip prie mūsų priklausyti, kad ji priklausomai nuo padėties karui baigiantis turėtų arba kaip Vokietijos aneksuota, arba kaip savarankiška valstybė pati prie mūsų šlietis arba prisijungti“ ⁷⁵.

Tačiau imperinei vadovybei rugpjūčio mėn. iškilo nenumatyty sunkumų Šveicarijoje, kur Lietuvių tautos tarybos nuolatinė delegacija nutarė surengti plačiai atstovaujama konferenciją ir išrinkti bendrą lietuvių politinį organą. Berlynas mėgino užkirsti tam kelią.

F. Roppas vedė derybas su kariškiais dėl sklandesnio konferencijos Vilniuje parengimo, taip pat dėl būsimos tarybos teisių išplėtimo. Savo rugpjūčio 11 ir 28 d. laiškuose J. Gabriui baronas karštai įtikinėjo, kad E. Ludendorffas ir M. Hoffmannas žada visokeriopą paramą šiai akcijai. F. Roppas siūlė palaukti tarybos susikūrimo, kol visi dalykai pasieks tam tikrą apibrėžtą tašką. „Juk pagaliau,— rašė jis,— mes, lietuviai, privalome tinkamai susitelkti, kad panaudotume nepriklausomybę mūsų tautos gražiai raidai.“ ⁷⁶ Sunku pasakyti, ar būtų šie žodžiai įtikinę Šveicarijos lietuvius, jeigu ne naujo jiems veikėjo — M. Erzbergerio — vizitai.

Reichstago deputatas, palaikęs artimus ryšius su Vilhelmštrase, priklausė vadinamiesiems liberaliesiems imperialistams ir buvo vienas iš įtakingiausių koncepcijos *Randstaaten* šalininkų. Savo veikloje bandęs derinti Katalikų bažnyčios ir reicho interesus, M. Erzbergeris visų pirma siekė sutrukdyti išgalėti protestantiškai Prūsijai ⁷⁷. Todėl suprantama, kad susitikimuose Brunene rugpjūčio 4 ir 22 d. Lietuvių tautos tarybos nuolatinės delegacijos atstovams kunigams K. Olšauskui, A. Steponaičiui bei V. Bartuškai jis atvirai išdėstė VKV planus prijungti Lietuvą personaline unija prie Prūsijos. Tokį planą, M. Erzbergerio nuomone, galėjo neutralizuoti tik krašte išrinkta taryba, kuri deramu momentu paskelbtų Lietuvą nepriklausoma monarchija su Viurtembergo kunigaikščiu Urachu, kataliku, priešakyje. Centro lyderis žadėjo partijos ir apskritai Reichstago paramą Lietuvai siekiant valstybingumo, taip pat garantavo, kad delegacijos atstovai galės dalyvauti Vilniuje rengiamoje lietuvių konferencijoje ⁷⁸.

M. Erzbergeris pažadus tesėjo. Rugpjūčio 28 d. Reichstage jis smarkiai kritikavo Oberosto režimą ir išreiškė viltį, kad netrukus

išrinktos tarybos leis vadovybei pakeisti karinę administraciją civiline⁷⁹. Delegacijos atstovams (K. Olšauskui, J. Purickiui, A. Steponaičiui) buvo sudarytos sąlygos atvykti į Vilnių⁸⁰.

Konferencijos posėdžiuose jie pasirodė rugsėjo 20 d., per patį diskusijų įkarštį. Jau trečią dieną tarėsi lietuvių veikėjai ginčijosi senu klausimu. Radikalioji mažuma kėlė valstybės natūralizacijos kelią (anot A. Domaševičiaus, tegyvuoja nepriklausoma demokratinė respublika ir išsiskirstome iki Lietuvos Steigiamojo Seimo), o konservatoriai, pasikloję Vokietijos pagalba, gynė etnografinės Lietuvos valstybės idėją⁸¹.

„Aš nesuprantu, dėl ko čia diskutuojama apie tai,— paprašęs žodžio tarė J. Purickis,— do, ut des.“⁸² Pabrėžęs, jog pagalbos iš Rusijos, Anglijos, Prancūzijos sunku tikėtis, jis susirinkusiuosius informavo, kad aneksionistų pozicijos Vokietijoje silpnėja, o Reichstagas bus už Lietuvos nepriklausomybę. Tiesa, jai įgyvendinti keliamos dvi sąlygos: Lietuva monarchija su Viurtembergo dinastu, Lietuva sudaro sąjungą su Vokietija. Tokiomis aplinkybėmis, J. Purickio nuomone, reikėjo nuo diskusijų pereiti prie realaus dalyko — „išrinkimo organo, kuris palaikytų santykius su Vokia“⁸³.

Kompromisui pasiekti ne mažiau reikšminga tapo ir dar viena aplinkybė. Tą pačią dieną Oberosto laikraščiai išspausdino M. Erzbergerio kalbos Biberache (Erzbergerio rinkimų apygardos Viurtemberge centras) santrauką. Reichstago deputatas kalbėjo apie tai, kad vyriausybė pritaria nepriklausomos Lietuvos Karalystės sumanymui. Nors prie šios kalbos santraukos buvo pridėtas labai kritiškas komentaras, neigęs „Centro lyderio fantazijas“, tačiau konferencijos dalyviams tai patvirtino J. Purickio žodžius⁸⁴.

Rugsėjo 21 d. posėdyje po abipusių nuolaidų buvo priimta tokia rezoliucija: „Kad Lietuva galėtų laisvai plėtotis, turi būti sukurta nepriklausoma Lietuvos valstybė, demokratiškais principais sutvarkyta, prisilaikant etnografinių sienų su ekonomijos reikalaujamomis korektyvomis [radikalų nuostata.— R. L.]. Mažumoms garantuojamos kultūros teisės. Vilniuje sušaukta Konstituanta (daugiau radikalų keltas reikalavimas) turės nustatyti valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis.“⁸⁵

Antrosios jos dalies pagrindu tapo Organizacinio komiteto formulė be komentaro apie konvencijų galimybę: „Jeigu Vokietija sutiktų dar prieš Taikos konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir pačioje konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai lietuvių konferencija, turėdama omeny, kad Lietuvos interesai normalinėse taikos sąlygose yra pasvirę ne tiek į Rytus ir ne tiek į Pietus, kiek į Vakarus, pripažįsta galimu sueiti būsimai Lietuvos

valstybei, nepakenkiant savarankiškam jos plėtojimuisi, į tam tikrus dar nenustatytus santykius su Vokietija." ⁸⁶

Konferencijos delegatai rugsėjo 21—22 d. išsirinko vykdomąjį organą — dvidešimties narių Lietuvos Tarybą, kuri, rezervavusi 5—6 vietas tautinių mažumų atstovams, turėjo įgyvendinti konferencijos nutarimus, o pirmiausia — paskelbti Lietuvos nepriklausomybę ir pasiekti jos pripažinimą.

SVETIMOS VALDŽIOS ŽINIOJE ESANTIS KRAŠTAS

Sukūrus Lietuvos Tarybą, lietuvių ir vokiečių derybos tam tikru atžvilgiu lyg ir baigėsi. Atsinaujinti jos turėjo spalio mėn. G. Michaeliui apsilankius Oberoste ir, bent VKV nuomone, turėjo baigtis Lietuvos prijungimu. Lietuviai taip pat laukė naujo derybų etapo ir tikėjosi, pasinaudodami Vokietijos vadovaujančių sluoksnių prieštaravimais, imtis praktiškai įgyvendinti Vilniuje įvykusios konferencijos nutarimus. Tam rengdamiesi lietuviai mėgino sustiprinti Tarybos autoritetą ir įgaliojimus. Oberostas tokioms pastangoms neprieštaravo — prijungimas atrodys solidžiau.

PASIRENGIMAS DERYBOMS

Nors ir būta abipusių nuolaidų, Vilniuje įvykusioje konferencijoje vis dėlto išryškėjo konservatorių linijos pranašumas: etnografinės Lietuvos nepriklausomybės idėjai įgyvendinti užteko lietuvių sankcijos (žinoma, ir Vokietijos paramos). Šiuo atžvilgiu radikalų siūlytos „ekonomijos korektyvos“ reikalo esmės nekeitė ir net erzino kitataučius, kuriuos buvo stengtasi įtraukti į Tarybą. Tad konsultacijos su dar neegzistuojančio valstybinio darinio tautinėmis mažumomis nebuvo sėkmingos. Mažumos nesutiko dalyvauti Taryboje ir kvestionavo jos priimtą krašto atstovybės statusą ¹.

Taryba bandė apeliuoti į bajoriją, kurios tik nedaugelis atstovų dalyvavo konferencijoje. Spalio mėn. „Lietuvos aide“, Tarybos oficioze, pasirodė straipsnių, raginusių diduomenę dalyvauti bendrame „valstybės darbe“ ². Kalbant apie šį posūkį į vertikaliąją visuomenės struktūrą buvo pabrėžiama valstybinė tradicija, valstybės atgimimas ir pan. Tarybos statute atsirado punktas apie rūpinimąsi „Lietuvos atstatymu“, o ne „sudarymu“, kaip buvo nu-